

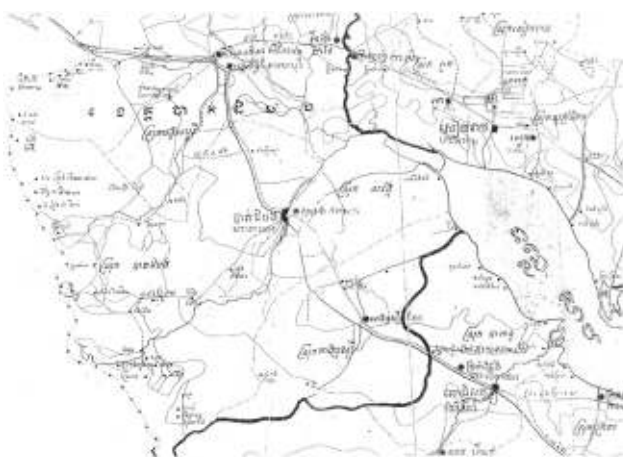

พลวัตชุมชนโบราณชายขอบจังหวัดสระแก้ว – บ้านเตี้ยเมียนเจย

ศาสตราจารย์สุชาติ เทาทอง¹

ภาคตะวันออกเฉียงตอนบนบริเวณจังหวัดปราจีนบุรี สระแก้วและนครนายก ระหว่างประเทศไทยและประเทศ กัมพูชาประชาธิปไตย เมื่อสมัยก่อนประวัติศาสตร์มีความ เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ จากหลักฐานทางโบราณคดีและ การสำรวจขุดค้นได้ช่วยยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองของ ชุมชนโบราณในอาณาบริเวณชายขอบนี้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 9 – 10 เป็นต้นไป บริเวณเขต อำเภอสรีมโหสถ อำเภอสรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี และ เขตอำเภอรัญประเทศ อำเภอวัฒนานคร ถึงอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับว่าเป็นอาณาบริเวณที่มีความสำคัญเกิดบ้าน เมืองใหญ่โต ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

และระบบนิเวศวิทยา ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิดชุมชน บ้านเมืองในบริเวณต่าง ๆ โดยมีลุ่มน้ำ ลำคลองและอิทธิพล จากการขึ้นลงของน้ำทะเลมีส่วนต่อการก่อหนูนการดำรงชีวิต และการตั้งถิ่นฐานของผู้คนดั้งเดิมมาแต่แรก ตั้งแต่ชุมชน กับหมู่บ้านขึ้นเป็นเมืองและนคร เป็นต้น ทั้งนี้เพราะ อาณาบริเวณชายขอบดังกล่าวมีพื้นที่ดอนที่เหมาะสม ต่อการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยพร้อมไปกับมีอาณาบริเวณพื้นที่ลุ่ม เหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวและพืชพันธุ์อื่น รวมถึงมีลำนํ้า ลำคลองที่สามารถนำมาใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปสู่ลำนํ้าใหญ่ เพื่อออกทะเลหรือการติดต่อไปทีอื่นได้

ภาพที่ 1 แผนที่บางส่วนแสดงพื้นที่เส้นทางคมนาคมและที่ตั้งโบราณสถานระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ประชาธิปไตยบริเวณ จังหวัดสระแก้วบ้านเตี้ยเมียนเจย และเสียมเรียบ

ที่มา : หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงแหล่งที่ตั้งปราสาทบริเวณชายขอบระหว่างจังหวัดสระแก้วและบ้านเตี้ย เมียนเจย

¹ ศาสตราจารย์ประจำสาขาจิตรกรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของผู้คน ชุมชนโบราณ ได้แก่ กลุ่มปราสาทขอมที่ถูกสร้างขึ้นระหว่าง จังหวัดสระแก้ว เขตแดนไทยและจังหวัดบันเตียเมียนเจย เขตแดนกัมพูชา ในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ กัน เช่น ปราสาท เฆน็อย (Prasat Khoanoi) ปราสาทศักดิ์ก้อกกรม (Prasat Sdok Kak Thom) ปราสาทบันเตียทัฟ (Prasat Banteay Torp) ปราสาทบันเตียชมาร์ (Prasat Banteay Chhmar) เป็นต้น

โดยกลุ่มปราสาทเหล่านี้ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปราสาทที่เมืองเสียมเรียบ (เสียมราฐ) อันเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรขอม² มาตั้งแต่อาณาจักรเจนละลงมา ภูมิภาคนี้เจนนั่นตั้งอยู่ในบริเวณ ตั้งแต่ทางลุ่มน้ำโขง – ชี – มูล ในอีสานและลาว กับรัฐเล็กๆ หลายแห่ง (มีพระธาตุพนมเป็นศูนย์กลาง) และรัฐเวียงจันทน์ทางลุ่มน้ำโขงทางอีสานเหนือและลาว รัฐหรือญชัยทางลุ่มน้ำปิง – วัง ที่จังหวัดลำพูน – เชียงใหม่ – ลำปาง³

ภาพที่ 3 ปราสาทศักดิ์ก้อกกรม (ภาพบน) ปราสาทเฆน็อย (ภาพล่าง) ปราสาทบันเตียชมาร์ (ภาพกลาง) ศิลปะเขมรที่สร้างตั้งแต่สมัยเจนละ และสมัยพระนคร แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของบริเวณชายขอบแห่งนี้

เช่นเดียวกับบ้านเมืองชายขอบตอนบนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมและเทคโนโลยีจากต่างแดน เช่น อินเดีย กัมพูชา ทำให้เกิดการเชื่อมโยงของการค้าภายในรัฐต่างๆ จึงมีการกระจายของวัฒนธรรมไปกว้างขวางกว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐ โดยเฉพาะรัฐที่มีฐานการเกษตรที่แข็งแกร่งของตนได้พัฒนารูปแบบของรัฐที่อ้างความเป็นศูนย์กลางของจักรวาล สังคมเกียรติยศของศูนย์กลางด้วยสิ่งก่อสร้างมโหฬารและพิธีกรรมที่โอ่อ่าอำนาจของศูนย์กลางเหล่านี้อาจแพร่หลายไปได้กว้างไกล โดยบ้านเมืองอื่นรับเอาวัฒนธรรมที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของอุดมคติที่บ้านเมืองอื่นมักอ้างถึง (ไทย ลาว) และเกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบริเวณชายขอบระหว่างจังหวัดสระแก้ว และจังหวัดบันเตียเมียนเจยด้วย เช่นเดียวกับการศึกษาค้นคว้าจากศิลาจารึก เช่น “จารึกเฆน็อย” สลักบนแผ่นหินชนวนมี 35 บรรทัด⁴ จารึกศักดิ์ก้อกกรมหลักที่ 1⁵ หรือหนังสือประวัติศาสตร์โบราณคดีทำให้ทราบถึงความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงของปราสาทเฆน็อย ปราสาทศักดิ์ก้อกกรม ปราสาทบันเตียชมาร์และปราสาทบันเตียทัฟ ได้เป็นอย่างดี

ปราสาทเฆน็อย ตั้งอยู่บนยอดเฆน็อยในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นโบราณสถานศิลปะเขมรแบบสมโบร์ไพรกุก (Samboprikuk) สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 สมัยอาณาจักรเจนละ ประกอบด้วยปรางค์สามองค์ก่อด้วยอิฐ ไม่สอปูน จากการขุดค้นพบโบราณวัตถุสำคัญ ได้แก่ ทับหลัง ศิวลึงค์และฐานรูปเคารพ กรณีทับหลังจากการขุดแต่งมี 4 ชิ้น ทั้งหมดพบอยู่บริเวณรอบปรางค์องค์ด้านทิศเหนือ ซึ่งรวมถึงทับหลังจากปรางค์องค์กลางจึงรวมเป็นทับหลัง 5 ชิ้น ลักษณะทางประวัติศาสตร์ศิลปะทับหลังของทั้ง 5 ชิ้นนั้น เป็นศิลปะเขมรแบบสมโบร์ไพรกุก และแบบไพรกเม็ง ซึ่งเป็นลักษณะ

² อาณาจักรแห่งแรกของอารยธรรมเขมร ได้แก่ อาณาจักรฟูนัน ก่อตั้งโดยพราหมณ์โกณฑัญญะ หรือเตณฑินยะ (Kuandiyā) เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 – 8 บริเวณสันดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ครอบคลุมพื้นที่ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีเมืองหลวงชื่อ วชรปุระ (Vyadhapura) แปลว่า นครของนายพราน (city of the hunter) ตั้งอยู่บนพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงใกล้เมืองออกแก้ว, (Oc Eo)

³ สุจิตต์ วงษ์เทศ, แผนที่ประวัติศาสตร์และแผนที่วัฒนธรรมของ (สยาม) ประเทศไทย, 2551 หน้า 36

⁴ ภาษาสันสกฤต 9 บรรทัด ภาษาเขมร 26 บรรทัด รูปอักษรลบบลื่อนเพราะถูกขุดขึ้นจนลบลัวอักษรจารึก จารึกภาษาสันสกฤตอ่านได้เพียงบาง ส่วน กล่าวถึงเชษฐปุระสวามี (ชื่อของตำแหน่งขุนนาง) ข้อความอีกตอนหนึ่งระบุศักราช 559 ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. 1180 สมัยพระเจ้าจวรมันที่ 2

⁵ มีข้อความว่า พุทธศักราช 1480 พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ได้โปรดให้กัมสดญอญศรีวีเรนทรวรมัน ให้ให้ประดิษฐานศิลาจารึกไปปักไว้ที่ปราสาทศักดิ์ก้อกกรม เพื่อประกาศห้ามเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายเรียกข้าพระของเทวสถานแห่งนี้ไปใช้กิจการอื่น ให้ใช้บุคคลผู้เป็นข้าพระดังกล่าวเฉพาะการปฏิบัติบูชา บำรุงรักษา เทวรูป ศิวลึงค์ และรูปเคารพ อันประดิษฐานอยู่ ณ เทวสถานแห่งนี้เท่านั้น

ของศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร พุทธศตวรรษที่ 12 – 13 หรือราว พ.ศ. 1150 – 1250⁶ (ภาพที่ 3 (ล่าง) และภาพที่ 4 (ล่าง))

การขุดแต่งปราสาทเขาน้อยได้พบประติมากรรมประเภทศิวลึงค์และฐานโยนิจำนวนหนึ่ง มีทั้งแบบทำติดกับฐานโยนิโพธิ์ และแบบที่แยกถอดองค์ศิวลึงค์ออกได้ โบราณวัตถุชิ้นนี้ในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ถือว่าเป็นรูปเคารพสำคัญที่สุดของมหาเทพะ ดังนั้นศาสนสถานจึงประดิษฐานศิวลึงค์เป็นประธานของอาคาร เนื่องจากถือว่าประติมากรรมนี้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะซึ่งเป็นผู้กำเนิดมวลมนุษยชาติ⁷ ในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครนิยมทำศิวลึงค์ติดเป็นชั้นเดียวกับฐาน โดยโผล่ออกมาให้เห็นเฉพาะรูทระภาคหรือปฐภาคเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้อาจได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะจาม นอกจากนี้ยังมีศิวลึงค์ที่มีวิญญูภาคขนาดเล็กมาก รวมถึงศิวลึงค์รูปคล้ายตะบองซึ่งปรากฏขึ้นในราวต้นหรือกลางพุทธศตวรรษที่ 14⁸

นอกจากนั้นในการขุดแต่งปราสาทเขาน้อยในบางพื้นที่ของโบราณสถาน เพื่อตรวจสอบสภาพการทับถมของชั้นดิน ที่หลุมขุดตรวจทิศตะวันออกเฉียงเหนือในระดับความลึก 350 – 360 เซนติเมตรจากระดับมาตรฐานสมมติ ได้พบโครงกระดูกมนุษย์ฝังพร้อมกับภาชนะดินเผา โครงกระดูกประกอบด้วย ขาช่วงล่าง ต้นขา ชิ้นส่วนกะโหลกศีรษะส่วนท้ายทอย (ชิ้นส่วนนอกจากนี้ขาดหายไป) ลักษณะการฝังศพนอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีสิ่งของที่ฝังร่วมกับศพโดยวางไว้รอบ ๆ เป็นภาชนะดินเผาเนื้อดิน มีทั้งผิวเรียบ ทำลวดลายขูดขีด ลายเชือกทาบและลายกดจำนวน 13 ใบ⁹

ภาพที่ 4 ประติมากรรมและทับหลังปราสาทสด๊กก๊อกธม กิ่งอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว (ภาพบน) ทับหลังองค์กลางและองค์ด้าน เหนือที่ปราสาทเขาน้อย อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว (ภาพล่าง)

ปราสาทสด๊กก๊อกธม¹⁰ ตำบลโคกสูง กิ่งอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว สร้างขึ้นตามศิลปลักษณะเขมรแบบคลังและบาปวน (Kleangs and Baphuon) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 สมัยอาณาจักรเมืองพระนคร (Angkor) ลักษณะเด่นของศิลปะเขมรแบบนี้คือ องค์ปราสาทมีฐานใหญ่ มียอดแหลมคล้ายปรางค์ จากหลักฐานศิลาจารึกสด๊กก๊อกธมหลักที่ 1 ระบุว่า “ในพุทธศักราชที่ 1480, พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 โปรดให้กัมเสตยอัญศรีวิเรนทรวรมันใช้ให้ปรัตยยะนำศิลาจารึกไปปักไว้ที่ปราสาทสด๊กก๊อกธม เพื่อประกาศห้ามเจ้าหน้าทีทุกฝ่ายที่เรียกข้าพระของเทวสถานแห่งนี้ไปใช้ในกิจการอื่น ให้ใช้บุคคลผู้เป็นข้าพระดังกล่าวเฉพาะการปฏิบัติบูชา บำรุงรักษา เทวรูป ศิวลึงค์ และรูปเคารพ อันประดิษฐานอยู่ ณ เทวสถานแห่งนี้เท่านั้น

⁶ กรมศิลปากร, ปราสาทเขาน้อย จังหวัดปราจีนบุรี, 2533 หน้า 44.

⁷ กรมศิลปากร, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี, พ.ศ.2542 หน้า 66

⁸ รายละเอียดดูจาก นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี และปราสาทเขาน้อยจังหวัดปราจีนบุรี, หน้า 56 – 69.

⁹ ปราสาทเขาน้อย จังหวัดปราจีนบุรี, หน้า 113

¹⁰ ภาษาเขมร แปลว่า แหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่เต็มไปด้วยต้นกก ตามการศึกษานุมิประเทศมีการก่อสร้างคันดินด้านทิศเหนือไว้กักเก็บน้ำที่ไหลจากเขมร ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณบ้านทัพเขมรปัจจุบัน แล้วผันน้ำเข้าบารายใหญ่ พิจารณาจากลักษณะสิ่งแวดล้อมข้างต้นชวนให้เชื่อได้ว่า บริเวณนี้น่าจะมีน้ำหล่อเลี้ยงอุดมสมบูรณ์ และมีต้นกกขึ้นโดยทั่วไป

หลักฐานศิลปจารึกศักดิ์ก๊อกรมหลักที่ 1 ปราสาทองค์เดิมอาจพังทลาย หรือมีอันเป็นไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งต่อมาจึงได้มีการก่อสร้างขึ้นใหม่ จนสำเร็จในปีพุทธศักราช 1595 สมัยพระเจ้าอุไทยทิตยวรมันที่ 2 ตามหลักฐานที่ระบุในศิลปจารึกศักดิ์ก๊อกรมหลักที่ 2¹¹ การก่อสร้างครั้งหลังมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเดิมทั้งหมดมาเป็นศิลปะแบบบาปวน พบร่องรอยการเสริมห้องของอาคารด้านทิศเหนือ อาคารด้านทิศใต้ของโคปุระ กำแพงแก้ว ครอบทับแนวฐานกำแพงแก้วเดิม และรูปแบบศิลปะโบราณสถานที่ยังสร้างครอบทับเป็นศิลปะขอมแบบประจวบราชวังหลวงต่อกับศิลปะแบบบาปวนตอนต้น¹² ลักษณะปราสาทโดยทั่วไปมีกำแพง 2 ชั้น คือ ชั้นนอกมีประตู 4 ด้าน ประตูเป็นรูปปราสาทคล้ายวิหารคด ชั้นในมีประตู 4 ด้านคล้ายคลึงกันในบริเวณกำแพงมีปราสาทหิน 7 องค์ คือ รอบนอก 4 องค์ ตรงกลาง 3 องค์ ทั้งหมดก่อสร้างด้วยศิลาทั้งสิ้น ส่วนของธรณีประมุขมีการแกะสลักลวดลายอย่างสวยงาม (ภาพที่ 4 บน) ทิศตะวันออกของปราสาทมีทุ่งและสระน้ำยาวประมาณ 5 เส้น สองข้างถนนมีเสาหินปักเป็นระยะ นอกจากนี้ยังมีถนนสายใหญ่ ตั้งแต่แนวกำแพงผ่านสันโลกไปทางบ้านตาพระยา (ช่องกุ่มลายออ) ไปทางทิศตะวันออกตรงไปนครวัด นครธม (บายน)

บริเวณชายขอบฝั่งประเทศกัมพูชาห่างจากจุดผ่อนปรนบ้านตาพระยา ประเทศไทยประมาณ 38 กิโลเมตร ท้องที่จังหวัดบันเตียเมียนเจย อำเภอมอพวก (Thmar Pouk) มีปราสาทบันเตียฆมาร์¹³ สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยอาณาจักรเมืองพระนคร เป็นเทวสถานในศาสนาพุทธลัทธิมหายาน จากการศึกษาพบว่าปราสาทบันเตียฆมาร์

มีพื้นที่ใหญ่ที่สุดของปราสาทเขมร ตัวปราสาทล้อมรอบด้วยคูน้ำกว้างยาวประมาณ 900 เมตร กำแพงแก้วหรือระเบียงคดภายในกว้างประมาณ 250 เมตร หรือรวมพื้นที่ปราสาททั้งหมดประมาณ 3 ตารางกิโลเมตร นอกจากนั้นในอาณาบริเวณใกล้เคียงยังพบปราสาทหินน่าสนใจ ได้แก่ ปราสาทเมียนบุญ ปราสาทบันเตียทัฬหะ รวมถึงปราสาทอื่นที่ยังไม่เคยเผยแพร่สู่สาธารณชนอีกจำนวนมาก¹⁴ (ภาพที่ 3 (กลาง) และภาพที่ 5)

ปราสาทบันเตียฆมาร์มีสภาพชำรุดทรุดโทรม ปักหักพังด้วยธรรมชาติ และมีบางส่วนถูกโจรกรรม แต่หลักฐานเท่าที่หลงเหลืออยู่ก็แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ทางสถาปัตยกรรมเขมรได้เป็นอย่างดีเช่น หลักฐานจารึกบันทึกบันเตียฆมาร์ ยอร์ช เซเดย์ เชื่อว่าเป็นบันทึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724 – 1763) พร้อมกับสันนิษฐานอีกว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นสุสานสำหรับเจ้าชายศรีสรินทรกุมาร พระราชโอรสกับองค์รัชทายาทผู้กล้าหาญ 4 คน มีภาพแกะสลักนูนต่ำบริเวณกำแพงระเบียงคด คือ ภาพสะท้อนเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ และ พระราชประวัติของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ภัยพิบัติที่ยิ่งใหญ่ที่สุดท้ายของอาณาจักรเมืองพระนครไว้อย่างมีชีวิต โดยเฉพาะแผนผังการก่อสร้างของปราสาทเป็นศิลปะบายน มืองค์ประกอบสถาปัตยกรรมสำคัญ คือ กำแพง 4 ชั้น ปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลางลานพร้อมปราสาทบริวาร 3 องค์ ตั้งเรียงกันตามแนวทิศเหนือ – ใต้ ด้านหน้าโคปุระระเบียงคดทิศตะวันออกบริเวณกำแพงชั้นที่ 3 ก่อสร้างเป็นสะพานนาคราชและฉนวนทางเดินประดับด้วยสิงห์โตศิลาทั้งสองด้านไปสู่โคปุระ¹⁵ ทางทิศตะวันออกของปราสาทมีบารายขนาดกว้าง 800 เมตร ยาว 2,000 เมตร เป็นต้น

¹¹ ศิลปจารึกศักดิ์ก๊อกรมหลักที่ 2 คูในรายละเอียดจาก “จารึกในประเทศไทยเล่มที่ 3 อักษรขอมพุทธศตวรรษที่ 15 – 16”

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หน้า 1 – 3.

¹² รายงานการขุดแต่ง และเขียนแบบเพื่อบูรณะโบราณสถานปราสาทศักดิ์ก๊อกรม บ้านหนองเสม็ด ตำบลโคกสูง กิ่งอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ปีงบประมาณ 2543. เอกสารรายงานเสนอสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 4 ปราจีนบุรี พ.ศ.2543 หน้า 46. โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง

¹³ ภาษาเขมร พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้ความหมายว่า “ฆมา” หมายถึง แมว นายวุฒิ โชร้ ชาวกัมพูชาให้ข้อคิดเห็นว่า ปราสาทบันเตียฆมาร์น่าจะหมายถึง ป้อมแมว หรือค่ายทหารแมว ในหนังสือ *Angkor Art and Civilization* ของเบอร์นาร์ด กลอเรีย และแจ็กเกส ออทอดด์ ระบุว่า ระหว่างนครวัดกับกลุ่มปราสาทโคราชม์มีปราสาทสร้างในยุคนครวัด มีปราสาทชื่อ Banteay Chhmar สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724 – 1763) มีสมญานามว่า “The Narrow Citadel”

¹⁴ ชายขอบฝั่งประเทศไทยมีซากโบราณสถานเขมร ได้แก่ เขตตำบลท่าเกวียน (4 แห่ง) ตำบลแซร์อ (1 แห่ง) อำเภอวัฒนานคร ตำบลตาพระยา (5 แห่ง) ตำบลทัพราช (10 แห่ง) ตำบลทัพเสด็จ (4 แห่ง) อำเภอตาพระยา และในท้องที่กิ่งอำเภอโคกสูง เขตรอยต่อกับประเทศกัมพูชาอีกหลายแห่งที่รอการศึกษาสำรวจ

¹⁵ อภิชาติ ทวีโกภา. ปราสาทศักดิ์ก๊อกรม : ประวัติศาสตร์และอารยธรรมขอม สระแก้ว – บันเตียเมียนเจย. 2545. หน้า 147 – 154.

ปราสาทบันเตียทัฟ หรือปราสาทบันเตียตروب ในอำเภอทอมพอก จังหวัดบันเตียเมียนเจย ห่างจากปราสาทบันเตียฆมาร์ประมาณ 12 กิโลเมตร¹⁶ ลักษณะการก่อสร้างพิจารณาจากองค์ประกอบโดยรวม ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ ด้านทิศเหนือของปราสาทเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ (มีกำแพงแก้วสร้างด้วยศิลาแลงห่างจากปราสาทประมาณ 200 เมตร) แผนผังการก่อสร้างเป็นปราสาท 5 หลัง วางแนวเป็นรูปกากบาท ปราสาททิศตะวันออก ปราสาทแถวกลาง และปราสาททิศใต้พังทลายมีปราสาทองค์กลางค่อนข้างมีสภาพสมบูรณ์ แผนผังปราสาทที่นี่ไม่สลับซับซ้อนเหมือนปราสาทที่สร้างขึ้นแบบศิลปะบายน เช่นที่บันเตียฆมาร์

กรณีศึกษาจากปราสาทขอมทั้ง 4 แห่ง และหลักฐานจากแหล่งโบราณคดีเขมรที่เกี่ยวข้องในเขต ชายขอบระหว่างจังหวัดสระแก้ว และจังหวัดบันเตียเมียนเจย ชวนให้คิดต่อไปได้ว่า กลุ่มชนเผ่าขอม (เขมร) ที่เคยตั้งถิ่นฐานและมีอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมอยู่ในอาณาบริเวณแถบนี้จนเลยลงไปถึงอำเภอพนมสนิม จังหวัดชลบุรี หรืออำเภอเมืองจันทบุรีเองก็ตาม ต่างมีความเกี่ยวข้องกับขอมสมัยเจนละลงมา (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12) ดังตัวอย่างของสถาปัตยกรรมเขมรทั้ง 4 แห่งตามที่กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะหลักฐานการก่อสร้างถนนจากปราสาทศักดิ์ก๊อกรมไปนครวัดนครธม (บายน) เพื่อเป็นเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างอาณาจักรสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 และเพื่อให้เป็นที่ตั้งของเมืองภทธรณิกตนะในดินแดนที่เรียกว่า “ภทธรณิกตนะ” ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองพระนคร¹⁷

การค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ที่ปราสาทเขาน้อย เป็นหลักฐานแสดงถึงการมีตัวตนของมนุษย์ หรือผู้คนบริเวณชายขอบมาก่อน ทว่าการมีชีวิตอยู่ที่นี่เกิดขึ้นช่วงเวลาไหนอย่างไร หลักฐานจากการขุดค้นในชั้นต้นไม่ได้ให้รายละเอียดอะไรมากนัก จนสามารถนำมาปะติดปะต่อเป็นเรื่องราวอย่างสมบูรณ์ได้อย่างไรเสียจากข้อมูลหลักฐานเท่าที่มีอยู่ก็เชื่อได้ว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 – 19 เป็นระยะที่ดินแดนชายขอบแถบนี้ (รวมถึงเมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี) อยู่ภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของเขมร

ซึ่งอาจรวมไปถึงอิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมกัน ในระหว่าง พ.ศ.1345 – 1763 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ของเขมรโบราณ เป็นช่วงเวลาที่เมืองพระนครรุ่งเรือง บริเวณชายขอบระหว่างสระแก้วและบันเตียเมียนเจย ต่างก็อยู่ในอิทธิพลของเมืองพระนครด้วยเช่นเดียวกัน มีการบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรม จนก่อให้เกิดวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ

ในกรณีนี้หากวิเคราะห์ถึงผู้คนและวิถีชีวิตข้างต้นผ่านบริบททางศิลปวัฒนธรรมแล้ว อาจช่วยให้การศึกษาลวดลายชุมชนโบราณชายขอบดูจะมีน้ำหนักเพิ่มขึ้น เช่น หลักฐานภาพแกะสลักบนผนังสระเบียง หน้าบัน ทับหลังของปราสาทบันเตียฆมาร์ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นภาพเล่าเรื่องเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ การสู้รบของขอมกับกองทัพจาม บางตอนเล่าเรื่องในตำนาน หรือภาพแกะสลักรูปเคารพทางศาสนาพุทธแบบมหายาน รวมไปถึงภาพแกะสลักแสดงเหตุการณ์สงครามทางบกและทางเรือ และหรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน (ภาพที่ 5) พร้อมไปกับสะท้อนถึงนโยบายประการทางประวัติศาสตร์ผ่านภาพแกะสลักอย่างมีความหมาย เช่น ระเบียบคดทิศตะวันตก แกะสลักเป็นภาพการยกทัพของเจ้าชายศรีวิทยานันทา จะสังเกตเห็นกองทัพเป็นกำลังพลของเขมร แต่แม่ทัพคือเจ้าชายศรีวิทยานันทา มีเครื่องหมายของจามปรากฏอยู่และเจ้าชายมีชัยชนะเหนือกษัตริย์จามปา พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงแบ่งอาณาจักรจามปาออกเป็น 2 ส่วน ที่เมืองวิชัยทรงให้เจ้าชายศรีวิทยานันทาไปปกครอง ต่อมาถูกเจ้าชายอินทรวรมันที่ 5 ก่อการกบฏ ทรงปูนบำเหน็จให้เจ้าชายศรีวิทยานันทาไปปกครองเมืองพันธุรังคะในฐานะประเทศราชของเขมร ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุริยวรมัน ต่อมาพระเจ้าสุริยวรมัน (เจ้าชายศรีวิทยานันทา) ยกกองทัพไปตีเมืองวิชัยได้ประหารเจ้าชายอินทรวรมันที่ 5 แล้วหันไปขอความช่วยเหลือจากญวนและจีนแข็งเมืองกับเขมร แต่ถูกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7ปราบปรามในที่สุด¹⁸

¹⁶ การเดินไปยังปราสาทบันเตียทัฟไปเส้นทางสายทอมพอก – บันเตียฆมาร์ หรือทางหลวงหมายเลข 6 จะถึงก่อนปราสาทบันเตียฆมาร์ เส้นทางเป็นถนนลูกรัง ในช่วงฤดูฝนจะเดินทางลำบากมาก

¹⁷ จารึกศักดิ์ก๊อกรมหลักที่ 2 ส่วนท้ายด้านที่ 4 บันทึกว่า “ครั้งพระบาทศรีอุทยาทิดยวรม เทเวเสด็จขึ้นครองราชย์ในศักราช 971 (พ.ศ.1592) พอถึงศักราช 974 (พ.ศ.1595) กัมเตงอญศรีชายนทรวรมันได้สถาปนาสิวลึงค์ไว้ที่หมู่บ้านภทธรณิกตนะ พรมแดนของหมู่บ้านภทธรณิกตนะก็ปรากฏอยู่ในดินแดนของภทธรณิกตนะ” ซึ่งสันนิษฐานว่าหมายถึงบริเวณปราสาทศักดิ์ก๊อกรมรวมอยู่ด้วย

¹⁸ อภิชาติ ทวีโกลา. เล่มเดิม.

ภาพแกะสลักศิลาเหล่านี้ปรากฏอย่างหนาตาเพื่อเป็นการประกาศถึงชัยชนะของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เหนือ กองทัพจาม ส่วนภาพวิถีผู้คนจะเป็นองค์ประกอบของภาพ ส่วนย่อยสอดแทรกอยู่ในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของ เขมรในช่วงเวลาเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็น ชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี การแต่งกาย เป็นต้น ดังนั้นเมื่อมองผ่านภาพ แกะสลักที่บันเตียมรุมันบออะไรกับเราบ้าง ประเด็นแรก ภาพแกะสลักบางส่วนเป็นภาพที่ถูกสร้างขึ้นจากจินตภาพ ของช่าง ก่อรูปเป็นภาพของเหตุการณ์และเรื่องราวจาก ความคิดคำนึง กับมีอีกหลายส่วนช่างได้พยายามถ่ายทอดข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรม ในขณะที่ช่างมีส่วนรับรู้ เป็นต้นว่าการกรีธาทัพของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผ่านชุมชน บนบกและกลางน้ำแถบ “โดนเล ساب” (ทะเลน้ำจืดอันอุดม สมบูรณ์) ในขณะนั้น พร้อมไปกับแกะสลักเรื่องราวตามข้อเท็จจริงในขณะที่เขามีส่วนรับรู้ได้เพียงแต่ว่า เนื้อเรื่องส่วน ที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ และหรือข้าราชการชั้นระดับสูง ลักษณะภาพที่สร้างขึ้นมามีความเป็นกลาง มีรูปแบบ คล้าย ๆ กันเป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ 5 ภาพแกะสลักบางส่วนของกองทัพจาม (ภาพบน)
ภาพแกะสลักนูนสูงพระโพธิสัตว์เปล่งรัศมีบริเวณ
ระเบียงคดทิศตะวันตก (ภาพล่าง) ปราสาทบันเตียมรุมัน

หากวิเคราะห์แนวเรื่องและองค์ประกอบของภาพ แกะสลักในส่วนของกษัตริย์เชิงลึกภาพเหล่านี้อาจบออะไร ไม่มากนัก ต่างไปจากเนื้อเรื่องเกี่ยวกับชาวบ้านหรือผู้คนทั่วไป ช่างแกะสลักจะบอกหรือสื่อความอะไรต่าง ๆ ได้อย่าง อิสระ ไม่ติดอยู่ในกรอบแบบตายตัว เช่นกรณีแรก ดังนั้น การศึกษาผ่านภาพแกะสลักเหล่านี้ อาจเป็นหนทางหนึ่งในการ เข้าถึงภาพของผู้คน ชุมชนเขมรโบราณบริเวณชายขอบ จังหวัดสระแก้ว และจังหวัดบันเตียเมียนเจย ระหว่าง พ.ศ. 1724 – 1762 ให้กระจ่างขึ้น และยังหากนำภาพแกะสลัก ที่ปราสาทบันเตียมรุมันไปเปรียบเทียบกับภาพแกะสลักที่ ปราสาททายน (นครธม) จังหวัดเสียมเรียบ (เสียมราฐ) ที่สร้างขึ้นร่วมสมัยกัน และเป็นต้นแบบให้การก่อสร้าง ปราสาทในชั้นหลังอาจช่วยให้เห็นภาพต่อระหว่างหลักฐาน ทางศิลปวัตถุกับลักษณะร่วมของวิถีผู้คน อันเป็นพลวัตทาง สังคมวัฒนธรรมเขมรในช่วงเวลานั้นได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากการศึกษาภาพแกะสลักนูนสูงบนระเบียงโดยรอบ ปราสาททายน กับระเบียงปราสาทบันเตียมรุมันมองเห็น ลักษณะร่วมกันของรูปแบบภาพแกะสลักหลายประการ อาทิ มีลักษณะหน้าตาเป็นรูปหน้าเหลี่ยม คิ้วหนา (บางรูป จะต่อกัน) ริมฝีปากหนา จมูกปากใหญ่ ดวงตาค่อนข้างโปน ร่างกายกำยำ (ผู้ชาย) การแต่งกายผู้ชายคล้ายนุ่งผ้าแบบโจง กระเบนยกสูงได้เอว มีผ้าคาดพุง ไว้ผมสั้นหรือผมยาวแบบ เกล้ามวยไว้ตอนบน ส่วนผู้หญิงนิยมเปลือยอก อีกทั้งภาพ สะท้อนถึงเรื่องราวการทำศึกสงครามระหว่างเขมรกับจาม กับภาพวิถีชีวิตของชาวบ้าน ชาววังที่ปรากฏออกมาอย่างมี ชีวิต ภาพเหล่านี้ถ้ามีการศึกษาลงลึกลงไปจะพบถึงวิถีผู้คน ในแต่ละวัน เช่น การทำมาหากิน การล่าสัตว์ การจับปลา และการแต่งกายของผู้คนหลายชาติพันธุ์ได้แก่ เขมร จาม จีน แวก เป็นต้น (ภาพที่ 6 และ 7)

ภาพแกะสลักร่วมสมัยระหว่างปราสาททายนและ ปราสาทบันเตียมรุมัน ได้แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหว ระหว่างชุมชนทั้งสองโดยมีศูนย์กลางของอาณาจักร ตั้งอยู่ในเมืองพระนคร มีการสัญจรติดต่อไปมาระหว่างกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างที่ไปและที่มาอย่างต่อเนื่อง การเคลื่อนย้ายเหล่านี้มีผลให้ตระกูลภาษาเขมร และ

ศิลปวัฒนธรรมปะปนกับตระกูลภาษาอื่นและวัฒนธรรมอื่นในอาณาจักรเวียงจันทน์และล้านช้างเวียงจันทน์แห่งนี้ พร้อมไปกับบริเวณชายขอบเริ่มต้นมีการผสมผสานกัน เมืองเล็ก ๆ เกิดขึ้น แล้วค่อย ๆ เติบโตขึ้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่พร้อมกัน ครั้งนั้นศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู) และศาสนาพุทธ (มหายาน) ก็เข้ามาเผยแพร่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นชายขอบบางแห่งรับพุทธศาสนา บางแห่งรับศาสนาพราหมณ์ แต่ก็ มีชุมชนแรกรับพุทธแล้วเปลี่ยนเป็นพราหมณ์ บางชุมชนแรกรับพราหมณ์แล้วเปลี่ยนเป็นพุทธ เป็นเหตุให้หลายแห่งรับทั้งพุทธและพราหมณ์ปะปนอยู่ด้วยกัน

ภาพที่ 6 ภาพแกะสลักบนกระเบื้องปราสาทบายน เลี่ยมเรียบ สะท้อนภาพผู้คนในการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ ธรรมชาติ (ภาพบน) การเดินทาง พาหนะ การแต่งกาย (ภาพล่าง)

ภาพที่ 7 ภาพแกะสลักบนกระเบื้องปราสาทบายน แสดงการเดินทางทัพสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในภาพมีริ้วขบวนทหาร คล้ายจีนร่วมทัพด้วย(ภาพบน) บางส่วนแสดงผู้คนในราชสำนักขณะประกอบพิธีกรรม เห็นเครื่องใช้การแต่งกายของหญิงชาย ในขณะนั้น (ภาพล่าง)

กรณีชาติพันธุ์ของผู้คน ชุมชนชายขอบ ความน่าจะเป็น คือ คน “สุวรรณภูมิ” มีบรรพบุรุษคือ “มนุษย์อุษาคเนย์” ที่เป็นเจ้าของซากอวัยวะ เช่น โครงกระดูก และเป็นเจ้าของ วัฒนธรรมที่เหลือซากสิ่งของต่าง ๆ เช่น เครื่องมือหิน เครื่องปั้นดินเผา โลหะ ฯลฯ ซึ่งหลักฐานเหล่านั้นหรือความ เคลื่อนไหวของคนทั้งหมดในอาณาบริเวณชายขอบล้วนเป็น บรรพบุรุษของคนปัจจุบัน สมมุติฐานในเบื้องต้นคิดว่า ยุคนั้นยังไม่มี “ชาติ” ทางการเมืองอย่างทุกวันนี้ และยังไม่มี ชื่อสมมติอย่างปัจจุบัน แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงความแตกต่างคือ ภาษา ที่แม้จะเป็นเครือญาติมีรากเหง้าเดียวกัน แต่จำแนก เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เรียก “ตระกูลภาษา” ได้ราว 5 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลมอญ – เขมร หรือออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic Language family) เช่น พวคมอญ เขมร ละว้า และบรรดากลุ่ม ที่คนอื่น ๆ เรียกดูถูกว่า ข่า ส่วย ม้อย ของ ฯลฯ หรือตระกูล ไทย – ลาว (Thai – Laos Language family) เช่น พวกไทยลาว จ้วง หลี อาหม เป็นต้น¹⁹ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 ภาพปั้นปูนนูนกลมพบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มผู้คนสุวรรณภูมิ ได้แก่ มอญ ละว้า หรือขอม เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้อาจมีบาง ส่วนเคลื่อนย้ายไปยังบ้านเมืองชุมชนต่าง ๆ

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

ดังนั้นความเคลื่อนไหวของเผ่าพันธุ์บริเวณเสื่อมเรียบ บ้านเตี้ยเมียนเจย และสระแก้ว เป็นบรรพบุรุษสืบชาติพันธุ์ เดียวกันกับผู้คนชายขอบปัจจุบันหรือไม่ นัยข้อสงสัยนี้คือ ประเด็นที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามในเรื่องนี้นั้น ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้มากมายความโดยสรุปต่างมีความเชื่อว่า ผู้คนบริเวณชายขอบของประเทศไทยปัจจุบันเกิดขึ้นจาก การเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนจากที่สูง ที่ลุ่มในที่อื่นต่าง ๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองตามเส้นทางการค้า ทำให้เกิด ชุมชนบ้านเล็กเมืองน้อยอยู่กระจัดกระจายทั่วไป บางแห่ง รวมตัวกันเป็นรัฐเอกราช มีขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้างที่มี ศูนย์กลางอยู่ที่กัมพูชา มีการสร้างความสัมพันธ์ทาง เครือญาติอันเกิดจากการแต่งงานระหว่างกัน แล้วนับถือเป็น พี่น้อง ผู้ใหญ่ผู้น้อยเช่น ได้มีเหลือเป็นราชธิดาของกษัตริย์อีก รัฐหนึ่ง หรือไม่ก็จัดให้มีการแต่งงานระหว่างลูกหลานของ แต่ละฝ่ายขึ้น พ.ศ. 1500 เป็นต้นไปรัฐกัมพูชาจะขยายเครือ ข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติจากทะเลสาบกัมพูชา ผ่าน เทือกเขาพนมดงรักเข้าสู่ลุ่มน้ำมูล – ชี ในดินแดนอีสานและ ตะวันออก อันเป็นแหล่งเดิมของบรรพชน มีศูนย์กลางอยู่ที่ เมืองพิมาย (อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา) แล้วค่อย ๆ ขยายออก ๆ ไปจนตลอดสองฝั่งโขงในเขตลาว เช่น รัฐ เวียงจันทน์ (หรือ “เสียมภู”) ต่อไปข้างหน้า²⁰ ซึ่งบ้านเมืองและ รัฐอื่นในอีสานและลาวเรียกคนชั้นสูงในวัฒนธรรมกัมพูชา อย่างยกย่องว่า “ขอม” ต่างก็ยังคงเป็นเครือญาติพี่น้อง ผู้ใหญ่ผู้น้อยกับรัฐทางลุ่มน้ำเจ้าพระยา เช่น ละโว้²¹

กรณีศิลปวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นใหม่ในชั้นหลังบริเวณ ชายขอบนั้นจึงเป็นการนำแบบอย่างจากภายนอกที่เป็นที่ ยอมรับกันมาช้านานมาดัดแปลงขึ้นใหม่ พร้อมไปกับของ เดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชน ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ขึ้น ดินแดน แถบนี้จึงมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมจากศูนย์กลาง อำนาจเดิม และการปกครองใหม่เข้ามาบูรณาการกัน โดยมี ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เป็นรากฐานสำคัญ เช่น ในระหว่าง พ.ศ. 1345 – 1763 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เมือง พระนครรุ่งเรืองบริเวณชายขอบจังหวัดสระแก้วและ ชายแดนกัมพูชา ต่างอยู่ในอิทธิพลของเมืองพระนคร ดังที่

¹⁹ สุจิตต์ วงษ์เทศ. สุวรรณภูมิต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย. 2547. หน้า 92 – 93.

²⁰ สุจิตต์ วงษ์เทศ. แผนที่ประวัติศาสตร์และแผนที่วัฒนธรรมของ (สยาม) ประเทศไทย. 2551 หน้า 40

²¹ แหล่งเดิม

ได้พบโบราณสถาน โบราณวัตถุแบบศิลปะเขมรในเขตกิ่ง
อำเภอโคกสูง อำเภอตาพระยา อำเภอรัฐประเทศ และ
อำเภอวัฒนานครหลายแห่ง²² เช่น ปราสาทสดีกก้อกรม
ปราสาทหนองบอน หรือข้ามชายแดนเข้าไปยังอำเภอ
ทมอพวก จังหวัดบันเตียเมียนเจย ก็มีปราสาทบันเตียชมาร์
ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพื่อเป็นศาสน-
สถานในพุทธศาสนาเถรวาทที่ร่วมสมัยกันอีกด้วย

หลักฐานจากโบราณสถานดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง
วิวัฒนาการของชุมชนชายขอบ ความเจริญก้าวหน้าทางการ
ก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่มีอัตลักษณ์อย่างน่าอัศจรรย์
ลักษณะเด่นก็คือ ความมีระเบียบและการแสดงอำนาจอย่าง
แข็งแกร่งอย่างไม่เคยมีมาก่อน ลักษณะเช่นนี้เห็นได้จาก
การวางผังเมืองอย่างได้สัดส่วน การออกแบบตกแต่งอย่าง
งดงามลงตัว (ปราสาทบันทายศรี) หรือมีการจำลองเขา
พระสุเมรุและเขาไกรลาสที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลางจักรวาล
(ภาพแกะสลักบนหน้าบันปราสาทบันทายศรีแสดงภาพทศ
กัณท์กำลังโยกเขาไกรลาส) หรือมีปราสาทพนมปาเค็ง
(Phnom Bakheng) เป็นศูนย์กลางของเมืองพระนคร โดยมี
ปราสาทนครวัดที่สร้างขึ้นตามแผนผังอย่างได้สัดส่วน
มีระบบระเบียบ มีศิลปะลักษณะต่างไปจากปราสาทใน
อินเดียอย่างสิ้นเชิง

สรุป

อาณาบริเวณชายขอบระหว่างจังหวัดสระแก้วและ
บันเตียเมียนเจยเมื่อยุคเขมรเรืองอำนาจ ชุมชนชายแดนของ
ประเทศไทยและประเทศกัมพูชาประชาธิปไตยต่างก็มีความ
เคลื่อนไหวของผู้คนหลายชาติพันธุ์ไป ๆ มา ๆ ระหว่างกัน
มีการทำการค้าขาย การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน การ
ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นต้น หลักฐานจากข้อยืนยันนี้
จะศึกษาได้จากปราสาทเขาน้อย ปราสาทสดีกก้อกรม
ปราสาทบันเตียชมาร์ ปราสาทบายน หรือศิลาจารึกที่
เกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะภาพแกะสลักบนผนังระเบียง
ปราสาทบันเตียชมาร์ และปราสาทบายนที่สร้างขึ้นในรัช
สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เนื้อเรื่องภายในภาพของปราสาท
ทั้งสองแห่งต่างได้สะท้อนความเป็นมาเป็นไปของดินแดน
ชายขอบได้อย่างมีความหมาย พร้อมไปกับได้บอกกล่าววิถี
ผู้คนผ่านภาพแกะสลักนูนสูงได้อย่างน่าตื่นตาตื่นใจ ให้สาระ
แก่การเที่ยวชมเป็นอย่างยิ่ง

²² คูภาพผนวก ง ในศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสุชาติ เถาทอง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2533). *ปราสาทเขาน้อย*. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- _____. (2542). *นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี*. กรุงเทพฯ : คัมปาย อิมเมจจิง จำกัด.
- รายงานการขุดแต่งและเขียนแบบเพื่อบูรณะโบราณสถานปราสาทสัจจกัณฑ์ บ้านหนองเสม็ด ตำบลโคกสูง
กิ่งอำเภอ โคกสูง จังหวัดสระแก้ว ปีงบประมาณ 2543. (2543). เอกสารรายงานเสนอสำนักงาน
โบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 4 ปราจีนบุรี. โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง
สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). *แผนที่ประวัติศาสตร์และแผนที่วัฒนธรรมของ (สยาม) ประเทศไทย*. นนทบุรี. โรงพิมพ์มติชน
ปากเกร็ด.
- _____. (2547). *สุวรรณภูมิต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุชาติ เถาทอง. (2544). *ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคตะวันออก*. กรุงเทพฯ : โอเดียน สโตร์.
- อภิชาติ ทวีโกคา. (2545). *ปราสาทสัจจกัณฑ์ : ประวัติศาสตร์และอารยธรรมขอมสระแก้ว – บ้านเตี้ยเมียนเจย*.
สระแก้ว. ช.ดำรงชัยการพิมพ์.